

Υποψήφιος-α υπ' αριθμόν 2

Το ηγετικό πρότυπο του Βενιζέλου, 90 χρόνια μετά τον θάνατό του

Ηγεσία ως ιστορική ευθύνη και όχι ως προσωπική επιβολή

Η Ιστορία δεν διατηρεί όλα τα πρόσωπά της με τον ίδιο τρόπο. Ορισμένοι πολιτικοί παραμένουν εγκλωβισμένοι στο ιστορικό τους πλαίσιο· άλλοι υπερβαίνουν την εποχή τους και μετατρέπονται σε σταθερά σημεία αναφοράς. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ανήκει αδιαμφισβήτητα στη δεύτερη κατηγορία. Ενενήντα χρόνια μετά τον θάνατό του, δεν αποτελεί απλώς κεφάλαιο της νεότερης ελληνικής ιστορίας, αλλά μέτρο σύγκρισης για το τι σημαίνει πολιτική ευθύνη, στρατηγική διορατικότητα και θεσμική συγκρότηση κράτους.

Η σύγχρονη εποχή χαρακτηρίζεται από κρίση εμπιστοσύνης προς την πολιτική, αποδυνάμωση θεσμών, υπεροχή της εικόνας έναντι της ουσίας και συχνή υποκατάσταση της στρατηγικής σκέψης από επικοινωνιακή διαχείριση. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, η αναζήτηση προτύπων ηγεσίας δεν αποτελεί ρομαντική επιστροφή στο παρελθόν, αλλά αναγκαία άσκηση αυτογνωσίας. Το ερώτημα δεν είναι αν ο Βενιζέλος υπήρξε σπουδαίος· το ουσιαστικό ερώτημα είναι αν το ηγετικό του μοντέλο μπορεί να λειτουργήσει ως πρότυπο σήμερα.

Η απάντηση δεν προκύπτει από τη μυθοποίηση, αλλά από την ανάλυση. Ο Βενιζέλος δεν ήταν αλάνθαστος. Υπήρξε όμως ηγέτης που αντιλήφθηκε ότι η πολιτική δεν είναι χώρος προσωπικής δικαίωσης, αλλά πεδίο ιστορικής ευθύνης. Η έννοια της ηγεσίας, άλλωστε, δεν είναι ουδέτερη. Σε κάθε εποχή επαναπροσδιορίζεται, ανάλογα με τις ανάγκες, τις αγωνίες και τις προσδοκίες των κοινωνιών. Στον 21ο αιώνα, όπου η πολιτική συχνά ταυτίζεται με τη διαχείριση εντυπώσεων, με τη διαρκή προβολή στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και με την άμεση ικανοποίηση της κοινής γνώμης, η ηγεσία κινδυνεύει να μετατραπεί σε επικοινωνιακό ρόλο. Ωστόσο, η Ιστορία διδάσκει ότι οι πραγματικά καθοριστικές μορφές δεν αναδείχθηκαν επειδή ήταν αρεστές, αλλά επειδή υπήρξαν αναγκαίες. Δεν διαμόρφωσαν την πολιτική τους βάσει της δημοφιλίας, αλλά βάσει της ευθύνης απέναντι στο μέλλον.

Σε αυτό το σημείο ακριβώς αναδεικνύεται η ιδιαιτερότητα του Βενιζέλου. Δεν λειτούργησε ως απλός διαχειριστής συγκυριών, αλλά ως φορέας ιστορικής στρατηγικής. Αντιλήφθηκε ότι η εξουσία δεν αποτελεί αυτοσκοπό, αλλά εργαλείο διαμόρφωσης θεσμών και εθνικής προοπτικής. Η πολιτική του δράση δεν εξαντλήθηκε στην άσκηση ισχύος, αλλά επεκτάθηκε στη συγκρότηση κράτους, στη χάραξη διεθνούς προσανατολισμού και στη διαμόρφωση μακρόπνοης εθνικής ταυτότητας.

Χαρισματική ηγεσία και θεσμική μεταμόρφωση: Από τον Weber στην ελληνική πραγματικότητα

Ο Max Weber, αναλύοντας τους τύπους νομιμοποίησης της εξουσίας, περιέγραψε την χαρισματική ηγεσία ως μορφή που στηρίζεται στην πίστη των πολιτών στις εξαιρετικές ιδιότητες ενός προσώπου. Ωστόσο, ο ίδιος επισήμανε ότι η χαρισματική εξουσία, εάν δεν μετατραπεί σε θεσμική και ορθολογική δομή, παραμένει προσωρινή και εύθραυστη.

Ο Βενιζέλος αναδείχθηκε αρχικά ως χαρισματική μορφή. Η ρητορική του ικανότητα, η πνευματική του οξύτητα και η αυτοπεποίθησή του ενέπνευσαν ευρύτατα κοινωνικά στρώματα. Όμως η ουσία της ηγεσίας του δεν περιορίστηκε στην προσωπική του ακτινοβολία. Το καθοριστικό στοιχείο ήταν η μετατροπή του χαρίσματος σε θεσμικό οικοδόμημα.

Η συνταγματική αναθεώρηση του 1911, η ίδρυση του Συμβουλίου της Επικρατείας, η κατοχύρωση της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων, οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, η αναδιοργάνωση του στρατού και του στόλου δεν ήταν αποσπασματικές κινήσεις. Συνιστούσαν οργανωμένο σχέδιο εκσυγχρονισμού. Ο Βενιζέλος αντιλήφθηκε ότι ένα κράτος δεν ισχυροποιείται μέσω προσωπικών αποφάσεων, αλλά μέσω σταθερών θεσμών.

Στη σύγχρονη πολιτική σκηνή, η προσωποκεντρική λογική συχνά υπονομεύει τη θεσμική συνέχεια. Η συστηματική εναλλαγή πολιτικών προτεραιοτήτων, η βραχυπρόθεσμη λογική των εκλογικών κύκλων και η επικράτηση της δημοσκοπικής πολιτικής περιορίζουν την προοπτική μακροχρόνιου σχεδιασμού. Το βενιζελικό πρότυπο υπενθυμίζει ότι η ηγεσία δεν είναι διαχείριση εντυπώσεων, αλλά συγκρότηση δομών που υπερβαίνουν το πρόσωπο του ηγέτη.

Η περίπτωση του Βενιζέλου προσεγγίζει ακριβώς αυτό που ο Weber ονόμασε «εξορθολογισμό του χαρίσματος» (Rationalisierung des Charisma). Το προσωπικό κύρος δεν έμεινε σε επίπεδο συγκίνησης ή λαϊκής αποδοχής· μετουσιώθηκε σε διοικητική οργάνωση, σε κανόνες, σε νομική τάξη. Η χαρισματική νομιμοποίηση, που στηρίζεται στην πίστη προς το πρόσωπο, μετασχηματίστηκε σε ορθολογική-νομική νομιμοποίηση, δηλαδή σε εμπιστοσύνη προς τους θεσμούς. Αυτή η μετάβαση αποτελεί τον πυρήνα της πολιτικής του ωριμότητας.

Η θεσμική του δράση, επομένως, δεν ήταν τεχνοκρατική λεπτομέρεια αλλά βαθύτατα πολιτική πράξη. Με τη μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων περιόρισε τον πελατειακό μηχανισμό· με την αναδιοργάνωση της Δικαιοσύνης ενίσχυσε την ανεξαρτησία της· με τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις διαμόρφωσε πολίτες και όχι υπηκόους. Δημιούργησε ένα κράτος που μπορούσε να λειτουργεί και χωρίς τον ίδιο. Αυτό ακριβώς διαφοροποιεί τον ιστορικό ηγέτη από τον συγκυριακό.

Σε αντίθεση με σύγχρονες μορφές «χαρισματικής» πολιτικής, όπου η προσωπολατρία συχνά υποκαθιστά τη θεσμική εμβάθυνση, ο Βενιζέλος δεν οικοδόμησε εξάρτηση από το

πρόσωπό του. Οικοδόμησε συνέχεια. Και αυτή η συνέχεια είναι το ασφαλέστερο κριτήριο ιστορικής ηγεσίας.

Στρατηγική διορατικότητα σε γεωπολιτική αβεβαιότητα

Η περίοδος 1912–1920 υπήρξε ίσως η πιο απαιτητική δοκιμασία για την ελληνική ηγεσία. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι και ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος δεν ήταν απλώς στρατιωτικές αναμετρήσεις· αποτέλεσαν ριζική αναδιάταξη του ευρωπαϊκού χάρτη. Αυτοκρατορίες κατέρρεαν, νέα κράτη γεννιούνταν, συμμαχίες μετασχηματίζονταν. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον ρευστότητας, το μεγαλύτερο λάθος δεν ήταν η αποτυχία· ήταν η ακινησία.

Ο Βενιζέλος αντιλήφθηκε ότι τα μικρά κράτη δεν επιβιώνουν με συναισθηματικές εξάρσεις ούτε με παθητική αναμονή. Επιβιώνουν όταν εντάσσονται εγκαίρως στον σωστό γεωπολιτικό άξονα. Η επιλογή της Ελλάδας να ευθυγραμμιστεί με τις θαλάσσιες δυνάμεις της Αντάντ δεν υπήρξε αυτονόητη. Σήμαινε ρήξη με το Παλάτι, σύγκρουση με σημαντικό τμήμα της κοινής γνώμης και ανάληψη προσωπικού πολιτικού κινδύνου. Ο Εθνικός Διχασμός δεν ήταν απλώς πολιτική διαμάχη· ήταν σύγκρουση δύο γεωστρατηγικών αντιλήψεων: της ουδετερότητας και της ενεργού συμμετοχής.

Η ουδετερότητα, όμως, σε περιόδους παγκόσμιας αναδιάταξης, δεν είναι ουδέτερη. Είναι επιλογή που παράγει συνέπειες. Ο Βενιζέλος διέγνωσε ότι η Ελλάδα, ως ναυτική δύναμη με ανοιχτά μέτωπα στο Αιγαίο και τη Μακεδονία, δεν μπορούσε να παραμείνει θεατής. Αν είχε επικρατήσει η λογική της αδράνειας, η χώρα θα κινδύνευε να συμπαρασυρθεί στο στρατόπεδο των ηττημένων ή να βρεθεί απομονωμένη στο τραπέζι των ειρηνευτικών διαπραγματεύσεων. Αντιθέτως, η ενεργή ένταξη στο στρατόπεδο των νικητών εξασφάλισε τη συμμετοχή της Ελλάδας στις αποφάσεις που διαμόρφωσαν τον μεταπολεμικό χάρτη.

Η στρατηγική διορατικότητα του Βενιζέλου δεν ήταν τυχοδιωκτισμός. Ήταν ρεαλισμός. Διέκρινε εγκαίρως ποιοι συσχετισμοί ισχύος διαμορφώνονταν και τοποθέτησε τη χώρα στον πυρήνα των εξελίξεων. Αυτό το χαρακτηριστικό — η ικανότητα ανάγνωσης του διεθνούς περιβάλλοντος πέρα από το εσωτερικό πολιτικό κόστος — αποτελεί τον πυρήνα του ηγετικού του προτύπου.

Στη σημερινή Ευρώπη, η γεωπολιτική αβεβαιότητα επανέρχεται με νέα μορφή. Ο πόλεμος στην Ουκρανία, η ενεργειακή κρίση, η άνοδος αναθεωρητικών δυνάμεων, οι μεταναστευτικές πιέσεις και η μετατόπιση της παγκόσμιας ισχύος προς την Ασία δημιουργούν ένα περιβάλλον αντίστοιχης ρευστότητας. Η συζήτηση για τη στρατηγική αυτονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για την κοινή άμυνα και για τον ρόλο της Ελλάδας στην Ανατολική Μεσόγειο δεν είναι αφηρημένες θεωρίες· είναι υπαρκτά ζητήματα.

Σε αυτό το πλαίσιο, το βενιζελικό πρότυπο προσφέρει δύο κρίσιμα διδάγματα. Πρώτον, ότι η γεωπολιτική δεν αντιμετωπίζεται με συνθήματα αλλά με νηφάλια εκτίμηση ισχύος. Δεύτερον, ότι η πολιτική ηγεσία οφείλει να διαμορφώνει στρατηγική ακόμη και όταν αυτή δεν είναι άμεσα δημοφιλής. Η στρατηγική δεν είναι δημοψήφισμα· είναι επιλογή με ιστορική προοπτική.

Η σύγχρονη πολιτική συχνά εγκλωβίζεται σε βραχυπρόθεσμους ορίζοντες. Οι εκλογικοί κύκλοι, οι δημοσκοπήσεις και η επικοινωνιακή πίεση περιορίζουν την ικανότητα μακροπρόθεσμου σχεδιασμού. Όμως η γεωπολιτική δεν υπακούει σε τετραετίες. Υπακούει σε δεκαετίες. Ο Βενιζέλος λειτούργησε με ορίζοντα ιστορικό, όχι εκλογικό. Αυτή είναι η ειδοποιός διαφορά.

Η ηγεσία, επομένως, δεν ταυτίζεται με την απουσία ρίσκου. Ταυτίζεται με τη συνειδητή ανάληψη ρίσκου όταν η ιστορική συγκυρία το απαιτεί. Το ρίσκο χωρίς στρατηγική είναι απερισκεψία· η στρατηγική χωρίς ρίσκο είναι ακινησία. Ο Βενιζέλος συνδύασε και τα δύο: ρεαλιστική ανάλυση και αποφασιστική δράση.

Εάν αναζητούμε σήμερα πρότυπα ηγεσίας σε έναν κόσμο γεωπολιτικά ασταθή, η βενιζελική στάση υπενθυμίζει ότι η εθνική ασφάλεια, η ευρωπαϊκή ένταξη και η διεθνής θέση της χώρας δεν είναι αυτονόητα δεδομένα. Είναι αποτέλεσμα επιλογών. Και οι επιλογές αυτές απαιτούν ηγέτες που να αντέχουν τη σύγκρουση, να διαβάζουν τους συσχετισμούς ισχύος και να τοποθετούν το συλλογικό συμφέρον πάνω από τη συγκυριακή αποδοχή.

Σε περιόδους αβεβαιότητας, οι κοινωνίες συχνά αναζητούν «ισχυρούς» ηγέτες. Το βενιζελικό παράδειγμα δείχνει ότι η πραγματική ισχύς δεν βρίσκεται στην επιβολή, αλλά στη διορατικότητα. Όχι στην επίδειξη δύναμης, αλλά στην ικανότητα ένταξης της χώρας σε ένα ευρύτερο σύστημα ισορροπιών που διασφαλίζει τη μακροπρόθεσμη σταθερότητα.

Αυτό ακριβώς καθιστά τη στρατηγική του στάση διαχρονικό πρότυπο: γιατί δεν υπήρξε προϊόν συγκυρίας, αλλά συνειδητή ιστορική τοποθέτηση μέσα σε έναν κόσμο που άλλαζε ραγδαία — όπως ακριβώς αλλάζει και σήμερα.

Η ηθική της ευθύνης και η πολιτική ωριμότητα

Στη διάλεξή του «*Η πολιτική ως επάγγελμα*», ο Max Weber διατύπωσε μία από τις πιο διαχρονικές διακρίσεις της πολιτικής θεωρίας: την αντίθεση ανάμεσα στην «ηθική της πεποίθησης» και την «ηθική της ευθύνης». Ο πολιτικός που λειτουργεί με βάση την πρώτη εμμένει σε απόλυτες αρχές, ακόμη και όταν οι συνέπειες αποδεικνύονται καταστροφικές. Αντιθέτως, ο πολιτικός της ευθύνης σταθμίζει τα αποτελέσματα των πράξεών του και αναλαμβάνει το βάρος των συνεπειών. Ο Βενιζέλος υπήρξε κατεξοχήν πολιτικός της ευθύνης.

Η κορυφαία απόδειξη δεν βρίσκεται στις πολεμικές του επιτυχίες, αλλά στη στάση του μετά την εθνική τραγωδία του 1922. Εκεί κρίνεται η ποιότητα ενός ηγέτη. Όχι όταν θριαμβεύει, αλλά όταν καλείται να διαχειριστεί την ήττα.

Η υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης το 1923 και, ακόμη περισσότερο, η συμφωνία φιλίας με τον Κεμάλ Ατατούρκ το 1930, αποτελούν πράξεις ύψιστης πολιτικής ωριμότητας. Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, το συλλογικό συναίσθημα ήταν φορτισμένο: οδύνη, προσφυγιά, απώλεια, ταπείνωση. Σε τέτοιες στιγμές, ο λαϊκισμός είναι εύκολος. Η ρητορική της εκδίκησης αποδίδει πολιτικά. Η καλλιέργεια μνήμης χωρίς συμφιλίωση συσπειρώνει. Ο Βενιζέλος επέλεξε το αντίθετο.

Από ηγέτης πολέμου μετατράπηκε σε ηγέτη ειρήνης. Από αρχιτέκτονα εδαφικής επέκτασης μετατράπηκε σε θεμελιωτή σταθερότητας. Αυτή η μεταστροφή δεν ήταν αδυναμία· ήταν υπέρβαση. Απαιτούσε δύναμη εσωτερική, ψυχραιμία ιστορική και διορατικότητα στρατηγική.

Το να πλησιάσει κανείς τον χθεσινό εχθρό και να τον αντιμετωπίσει ως μελλοντικό συνεργάτη δεν είναι πράξη παραχώρησης· είναι πράξη ανωτερότητας. Χρειάζεται βαθιά κατανόηση ότι τα έθνη δεν μπορούν να παραμένουν εγκλωβισμένα στη μνήμη του πολέμου. Χρειάζεται πολιτικό θάρρος για να πεις ότι η ειρήνη είναι προϋπόθεση εθνικής επιβίωσης. Χρειάζεται σοφία για να διακρίνεις ότι το συμφέρον δεν ταυτίζεται πάντοτε με το συναίσθημα.

Η ελληνοτουρκική συμφωνία του 1930 δεν εξυπηρετούσε μόνο το ελληνικό συμφέρον. Υπηρετούσε την περιφερειακή σταθερότητα. Ήταν μια πράξη που ενέτασσε την Ελλάδα στη λογική της ευρωπαϊκής εξισορρόπησης και όχι της διαρκούς σύγκρουσης. Δεν είναι τυχαίο ότι το 1934 ο Βενιζέλος πρότεινε τον Ατατούρκ για το Νόμπελ Ειρήνης. Η χειρονομία αυτή δεν ήταν συμβολική υπερβολή. Ήταν πολιτική δήλωση: η ειρήνη αποτελεί ανώτερη μορφή ηγεσίας από τον πόλεμο. Σε αυτό το σημείο, το ηγετικό πρότυπο του Βενιζέλου αποκτά οικουμενική διάσταση. Δεν πρόκειται μόνο για εθνικό ηγέτη, αλλά για πολιτικό που κατανόησε ότι η ιστορία δεν γράφεται αποκλειστικά με επεκτάσεις και στρατιωτικές επιτυχίες, αλλά με σταθερότητα και συμφιλίωση.

Στη σύγχρονη πολιτική πραγματικότητα, η ιδεολογική πόλωση και η απόλυτη ρητορική κυριαρχούν. Οι συμβιβασμοί συχνά παρουσιάζονται ως ήττες. Οι διαπραγματεύσεις ως παραχωρήσεις. Ωστόσο, η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι οι μεγάλες πολιτικές τομές απαιτούν σύνθεση, όχι ακαμψία. Η εμμονή σε αδιαπραγμάτευτες θέσεις μπορεί να ικανοποιεί το θυμικό, αλλά δεν διασφαλίζει το μέλλον.

Η μετατροπή ενός πολεμικού ηγέτη σε ειρηνοποιό αποτελεί ένδειξη πολιτικής ωριμότητας υψηλού επιπέδου. Δείχνει ότι η ηγεσία δεν είναι ταυτότητα αμετάβλητη, αλλά ικανότητα προσαρμογής στις ανάγκες της ιστορικής στιγμής. Ο Βενιζέλος δεν εγκλωβίστηκε στον ρόλο του «εθνάρχη» της επέκτασης. Αντιθέτως, όταν οι συνθήκες άλλαξαν, άλλαξε και ο ίδιος. Αυτό απαιτεί υπέρβαση εγωισμού. Απαιτεί εσωτερική ασφάλεια. Απαιτεί την αποδοχή ότι το κύρος ενός ηγέτη δεν μειώνεται όταν επιλέγει την ειρήνη — αντιθέτως ενισχύεται.

Στον σύγχρονο κόσμο των διαρκών κρίσεων, η ηθική της ευθύνης καθίσταται περισσότερο επίκαιρη από ποτέ. Οι διεθνείς σχέσεις δεν καθορίζονται από ιδεολογική καθαρότητα αλλά από ισορροπίες, συμμαχίες και αμοιβαίες δεσμεύσεις. Η Ευρωπαϊκή Ένωση οικοδομήθηκε πάνω σε αυτή τη λογική: πρώην αντίπαλοι — Γαλλία και Γερμανία — μετέτρεψαν τη σύγκρουση σε συνεργασία. Ο Βενιζέλος, δεκαετίες πριν από τη συγκρότηση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, ενσάρκωσε αυτή την αρχή.

Εάν αναζητούμε σήμερα ηγετικό πρότυπο, δεν αρκεί να αναζητούμε ισχυρές προσωπικότητες. Χρειαζόμαστε ηγέτες ικανούς να μετασχηματίζονται από πολεμικούς σε ειρηνοποιούς, από συγκρουσιακούς σε συνθετικούς, από εθνικούς σε οικουμενικούς. Η πολιτική ανωτερότητα δεν έγκειται στην ακαμψία, αλλά στη σοφία της μετάβασης. Ο Βενιζέλος απέδειξε ότι η μεγαλύτερη νίκη ενός ηγέτη δεν είναι να επιβάλει τη βούλησή του στον αντίπαλο, αλλά να δημιουργήσει συνθήκες όπου ο αντίπαλος παύει να είναι εχθρός. Και αυτή η μετάβαση — από την αντιπαλότητα στη συνεργασία — είναι ίσως η πιο απαιτητική, αλλά και η πιο διαχρονική μορφή ηγεσίας.

Ισχυρή προσωπικότητα ή ισχυρό κράτος; Το βενιζελικό μάθημα

Η σύγχρονη πολιτική ψυχολογία έχει δείξει ότι σε περιόδους αβεβαιότητας οι κοινωνίες αναζητούν έντονα πρόσωπα. Η οικονομική κρίση, οι υγειονομικές απειλές, οι γεωπολιτικές συγκρούσεις, η τεχνολογική επιτάχυνση και η κλιματική ανασφάλεια δημιουργούν συλλογικό άγχος. Σε τέτοιες συνθήκες, οι πολίτες τείνουν να στρέφονται προς ηγετικές μορφές που εκπέμπουν αποφασιστικότητα, σαφήνεια και σταθερότητα. Η ανάγκη για «ισχυρό ηγέτη» δεν είναι ένδειξη αντιδημοκρατικής διάθεσης· είναι συχνά ψυχολογική άμυνα απέναντι στην αβεβαιότητα.

Το πρόβλημα όμως ανακύπτει όταν η ανάγκη αυτή μετατρέπεται σε άκριτη προσωπολατρία ή σε ανοχή προς αυταρχικές πρακτικές. Η πολιτική επιστήμη έχει καταγράψει επανειλημμένα ότι η χαρισματική ηγεσία, όταν αποσυνδέεται από θεσμικά αντίβαρα, μπορεί να εκφυλιστεί σε συγκεντρωτισμό. Η υπερέμφαση στο πρόσωπο υπονομεύει την εμπιστοσύνη στους θεσμούς, και η πολιτική ταυτίζεται με την εικόνα του ηγέτη αντί με τη λειτουργία του κράτους.

Εδώ ακριβώς αναδεικνύεται η ιδιαιτερότητα του βενιζελικού προτύπου. Ο Βενιζέλος υπήρξε αναμφίβολα χαρισματική προσωπικότητα. Ενέπνευσε, κινητοποίησε, προκάλεσε πάθη. Όμως η ηγεσία του δεν στηρίχθηκε αποκλειστικά στη συναισθηματική ταύτιση των πολιτών μαζί του. Το κρίσιμο στοιχείο ήταν η μετατροπή της προσωπικής ακτινοβολίας σε θεσμική συγκρότηση. Αντί να ενισχύσει την εξάρτηση του κράτους από το πρόσωπό του, επεδίωξε τη δημιουργία σταθερών διοικητικών δομών, συνταγματικών εγγυήσεων και διοικητικής ορθολογικότητας.

Σε αντίθεση με τον δημαγωγικό ηγέτη που τρέφεται από την ένταση, ο Βενιζέλος επεδίωξε την ομαλοποίηση. Δεν καλλιέργησε μόνιμη κατάσταση έκτακτης ανάγκης για να δικαιολογήσει την εξουσία του· επεδίωξε την κανονικότητα. Και αυτή η επιλογή είναι βαθύτατα δημοκρατική.

Η σύγχρονη πολιτική σκηνή, ιδίως υπό την επίδραση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, ενισχύει την προσωποποίηση της εξουσίας. Οι πολιτικές θέσεις συρρικνώνονται σε συνθήματα, η πολυπλοκότητα υποχωρεί μπροστά στην αμεσότητα, και η διαρκής ανάγκη ορατότητας ωθεί τους ηγέτες σε βραχυπρόθεσμες κινήσεις υψηλής συμβολικής αξίας αλλά χαμηλής στρατηγικής αντοχής. Η δημοσκοπική πολιτική υποκαθιστά τον μακροπρόθεσμο σχεδιασμό.

Σε αυτό το περιβάλλον, το βενιζελικό πρότυπο λειτουργεί ως υπενθύμιση ότι η ηγεσία δεν είναι διαχείριση εντυπώσεων αλλά οικοδόμηση θεσμικής ανθεκτικότητας. Η πολιτική ωριμότητα μετριέται όχι από τη συχνότητα των εμφανίσεων, αλλά από τη διάρκεια των αποτελεσμάτων. Η κριτική στο παρόν δεν χρειάζεται να είναι ιδεολογική· αρκεί να είναι διαγνωστική. Το δημογραφικό πρόβλημα, η κλιματική μετάβαση, η ενεργειακή ασφάλεια, η ψηφιακή μεταμόρφωση και οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις απαιτούν πολιτικές με ορίζοντα δεκαετιών. Ωστόσο, ο εκλογικός κύκλος των τεσσάρων ετών συχνά περιορίζει τον σχεδιασμό σε βραχυπρόθεσμα μέτρα. Το αποτέλεσμα είναι μια πολιτική που αντιδρά αντί να προλαμβάνει.

Ο Βενιζέλος λειτούργησε διαφορετικά. Οι μεταρρυθμίσεις του δεν αποσκοπούσαν σε άμεση πολιτική επιβράβευση αλλά σε θεμελιακή αναδιάρθρωση του κράτους. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, η διοικητική οργάνωση, η στρατιωτική ανασυγκρότηση και η εξωτερική στρατηγική αποτελούσαν τμήματα ενός ενιαίου οράματος για τη θέση της Ελλάδας στον σύγχρονο κόσμο. Αυτό το στρατηγικό βάθος διαφοροποιεί την ιστορική ηγεσία από την απλή διαχείριση. Η πολιτική, όταν στερείται μακροπρόθεσμου ορίζοντα, καταντά τεχνοκρατική διαχείριση κρίσεων. Όταν όμως συνδυάζει θεσμική συνέχεια, στρατηγική διορατικότητα και ηθική ευθύνη, μετατρέπεται σε δημιουργική δύναμη ιστορίας.

Η σύγχρονη αναζήτηση προτύπων ηγεσίας δεν αφορά την επιστροφή σε μια εξιδανικευμένη μορφή του παρελθόντος. Αφορά την ανάγκη να επαναπροσδιοριστούν τα κριτήρια με τα οποία αξιολογούμε την πολιτική. Αν η χαρισματικότητα δεν συνοδεύεται από θεσμική εδραίωση, παραμένει στιγμιαία. Αν η αποφασιστικότητα δεν συνοδεύεται από στρατηγικό βάθος, μετατρέπεται σε ριψοκίνδυνη επιπολαιότητα. Το ηγετικό πρότυπο του Βενιζέλου, υπό αυτό το πρίσμα, δεν είναι πρότυπο έντασης αλλά πρότυπο ισορροπίας: ανάμεσα στο πρόσωπο και τον θεσμό, ανάμεσα στο όραμα και τον ρεαλισμό, ανάμεσα στη χαρισματική έμπνευση και την ορθολογική οργάνωση. Και ίσως αυτή η ισορροπία να αποτελεί το πιο δυσεύρετο στοιχείο της πολιτικής στον 21ο αιώνα.

Συμπέρασμα

Ο Βενιζέλος -πρότυπο διαχρονικό

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος δε μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι αποτελεί πρότυπο επειδή πέτυχε μόνο νίκες, ούτε επειδή η Ιστορία τον δικαίωσε εκ των υστέρων. Αποτελεί πρότυπο, διότι ενσάρκωσε μια σπάνια μορφή ηγεσίας: εκείνη που συνδυάζει τόλμη με θεσμική συνείδηση, στρατηγική διορατικότητα με πολιτική ωριμότητα και εθνικό όραμα με διεθνή προσανατολισμό.

Στον πυρήνα του ηγετικού του μοντέλου δεν βρίσκεται η προσωπική επιβολή, αλλά η ιστορική ευθύνη. Δεν λειτούργησε ως ηγέτης που αναζητούσε επιβεβαίωση· λειτούργησε ως ηγέτης που αναλάμβανε το βάρος των συνεπειών. Τόλμησε να συγκρουστεί, όταν το έκρινε αναγκαίο για την επιβίωση του κράτους. Τόλμησε, όμως, και να συμβιβαστεί, όταν η ειρήνη υπήρξε προϋπόθεση εθνικής συνέχειας. Από ηγέτης πολεμικών διεκδικήσεων μεταστράφηκε σε ηγέτη συμφιλίωσης, χωρίς να θεωρήσει την ειρήνη ένδειξη αδυναμίας. Αυτή η ικανότητα μετάβασης από τη σύγκρουση στη σύνθεση αποτελεί ίσως την υψηλότερη μορφή πολιτικής ωριμότητας και διαχρονικό μοντέλο επιτυχημένης ηγεσίας.

Κοντά σε αυτά το βενιζελικό πρότυπο διδάσκει ότι η πραγματική ισχύς δεν ταυτίζεται με τον θόρυβο ούτε με την επιθετική ρητορική. Ισχυρή προσωπικότητα δεν είναι εκείνη που επιβάλλεται· είναι εκείνη που μετατρέπει το προσωπικό της κύρος σε θεσμική σταθερότητα. Ο Βενιζέλος κατανόησε ότι χωρίς θεσμούς το χάρισμα φθίνει και χωρίς στρατηγικό βάθος η πολιτική μετατρέπεται σε διαχείριση συγκυριών. Το σημαντικότερο, όμως, στοιχείο που καθιστά τον Βενιζέλο διαρκές πρότυπο είναι αυτή ακριβώς η υπέρβαση της συγκυρίας. Δεν εγκλωβίστηκε στο εθνικό πάθος ούτε στην προσωπική του υστεροφημία. Αντιλήφθηκε ότι η πολιτική πράξη οφείλει να υπηρετεί όχι μόνο το παρόν αλλά και τις επόμενες γενιές. Το κράτος που οικοδόμησε, οι θεσμοί που θεμελίωσε και η διεθνής θέση που διεκδίκησε δεν είχαν ορίζοντα εκλογικής τετραετίας, αλλά ιστορικής συνέχειας.

Σήμερα, σε μια εποχή που η πολιτική συχνά περιορίζεται σε επικοινωνιακές τακτικές και άμεσες εντυπώσεις, η μορφή του λειτουργεί ως αντίβαρο. Υπενθυμίζει ότι η ηγεσία δεν είναι υπόθεση εικόνας αλλά προοπτικής· δεν είναι υπόθεση συναισθηματικής διέγερσης αλλά συνειδητής επιλογής κατεύθυνσης. Σε ένα περιβάλλον διεθνούς ρευστότητας, ευρωπαϊκής ανασύνταξης και γεωπολιτικών ανακατατάξεων, η ανάγκη για ηγεσία με στρατηγική αντίληψη και ηθική της ευθύνης καθίσταται εκ νέου επιτακτική.

Ενενήντα χρόνια μετά τον θάνατό του, το ηγετικό του πρότυπο δεν προσφέρεται για μνημειακή τιμή, αλλά για ενεργή αναστοχαστική αξιολόγηση. Δεν χρειάζεται η Ελλάδα έναν νέο Βενιζέλο ως πρόσωπο· η διεθνής πολιτική σκηνή χρειάζεται τη βενιζελική αντίληψη της ηγεσίας: την αποφασιστικότητα που συνοδεύεται από θεσμική συνέπεια, τη διορατικότητα που στηρίζεται σε ρεαλισμό, την εθνική ευθύνη που δεν υποχωρεί μπροστά στο πολιτικό κόστος, μα κυρίως την ευρεία οπτική, αυτήν που υπηρετεί μαζί με το εθνικό και το περιφερειακό και το παγκόσμιο δίκαιο. Αν η σύγχρονη πολιτική επιδιώκει να ανακτήσει την

εμπιστοσύνη των πολιτών, οφείλει να επαναφέρει στο κέντρο της την έννοια της ευθύνης. Και σε αυτό το σημείο ο Βενιζέλος παραμένει όχι απλώς ιστορική μορφή, αλλά μέτρο σύγκρισης.

Το ηγετικό του πρότυπο που μας κληροδοτεί ο Βενιζέλος δεν ανήκει στο παρελθόν. Είναι προς αναζήτηση σε κάθε εποχή που έχει το θάρρος να αναμετρηθεί με το βάρος του παρελθόντος και τις προκλήσεις του παρόντος χωρίς αυταπάτες και χωρίς φόβο, με διόραση, έμπνευση και τόλμη. Και ίσως, τελικά, το βαθύτερο δίδαγμα της βενιζελικής ηγεσίας να μην αφορά μόνο την Ελλάδα. Αφορά τον ίδιο τον ορισμό της πολιτικής σε δημοκρατικά καθεστώτα. Σε έναν κόσμο όπου η εξουσία συχνά συγχέεται με την επιβολή και η δημοτικότητα με τη νομιμοποίηση, ο Βενιζέλος υπενθυμίζει ότι η αληθινή ισχύς πηγάζει από την ικανότητα του ηγέτη να σκέφτεται πέρα από τον εαυτό του και πέρα από τον χρόνο του. Να αντέχει τη μοναξιά της απόφασης. Να αποδέχεται το κόστος της ευθύνης. Να επιδιώκει τη σύνθεση όταν οι κοινωνίες διχάζονται.

Αν η Ιστορία διατηρεί ζωντανά ορισμένα πρόσωπα, το κάνει γιατί αυτά ξεπερνούν τη συγκυρία και μετατρέπονται σε κριτήριο. Ο Βενιζέλος δεν είναι απλώς μία μορφή του παρελθόντος· είναι ερώτημα προς το παρόν: μπορεί η πολιτική να ξαναγίνει πράξη ευθύνης;